

Kászoni székely népművészet

Sokak tudatában a székelyek örökké fűrő-faragó, furfangos emberekként élnek, akik emellett páratlan népballadákat is megőriztek, de ha megkérdezzük, hogy mi-
ben áll mindez, legfeljebb irodalmi művekre hivatkoznak, és nem tudnak számot
adni vélekedésük tartalmáról. Csak a gondos filológiai kutatás mutathatná ki, hogy
mit akarnak például Szenczi Molnár Albert vagy Geleji Katona István megjegy-
zései a székelyek különösségéről, beszédük eredetéről. Annyi bizonyos, hogy a
rendi székelység-kép 1848—49-ben majdnem teljesen átförmálódott, új tartalommal telí-
tődött. A háromszékiek önvédelmi harca, Bem hadseregének székely katonái vívták
ki az új hírnevet és irodalmi megőrkítőik: Petőfi a verseivel, Jókai a *Csataképek*
novelláival. Jókai volt az egyik népszerűsítője Orbán Baláznak is, aki hatékony
munkájával máig legtöbbet tett a Székelyföld múltjának megmentéséért. A mű
megjelenését közvetlenül nem követte nagyobb visszhang, de ihlette az író, aki
merített belőle a *Bálványosvár*hoz és az *Egy az Istenhez*. Erre az időre esett Kriza
Vadrózsáinak kiadása és belőle fakadóan a székely népköltészet tekintélyének meg-
alapozódása is. Benedek Elek egyrészt a mondáival táplálta a romantikus szemlé-
letet, másrészt szépirodalmi munkásságával a realiztikus képet igyekezett élesíteni.
Majd a Gaál Mózes-típusú írók váltak a legolvasottabbakká, akik könnyen „mérték”
az ősi szabadságot és dicsőséget. A századfordulón még folytak a hun származtatás
utóvédharcai, és megindult a székely népművészet iránti érdeklődés, amely egy-
hamar az indiai és óperzsa művészettel rokonította a kapuzábék virágos-indás díszít-
ményeit. A szabadságharc legendáit is eltakaró mitológiai koszorú fonódott a szé-
kelység homlokára. Azok a távoli városokba elszármazó székely értelmiségiek és hi-
vatalnokok, akik egyre-másra alapították a székely egyesületeket és társaságokat,
bőven hozzájárultak a mellőngető-kivagyai székelységtudat kialakulásához, és a
kivülálló szemében igyekeztek különösnek és másoknál különbnek látszani. Erre a
sokféle élményt hordozó alapra kellett építenie a két háború közti erdélyi irodalom-
nak. De csak két, művészi teljesítményben egymástól messze álló író talált igazán
visszhangra a közvéleményben: Tamási és Nyíró. Figuráik nagy hatással voltak az
olvasóra, és erős gyökeret eresztettek, mintha csupa medvekergető Uz Bencéből és
csavaros eszű Ábelből állna a székelység. Másfelől a tájékozatlanság ágán eljutot-
tunk addig is, hogy föl kellett tenni az ellenőrző kérdést: milyen nyelven beszélnek
a székelyek?

De miért pásztázzuk ezeket a művelődéstörténeti rétegeket, miért kell mindezt
elmondani egyetlen recenzió kapcsán? Azért, hogy bizonyítsuk, mennyire hiányos,
amit a székelyekről tudunk, és ennek tudatában még inkább értékelni tudjuk a ká-
szoni népművészetéről szóló könyvet, amely nem a harcos-keserves múlttól, hanem a
hagyományos székely kultúráról és életmódról nyújt megbízható, reális képet.

Joggal gondolhatja bárki, hogy a magyar néprajzkutatás bonyolára sokat tud a
székelységről, csak a cikkek és tanulmányok nehezen hozzáférhető szakfolyóiratok-
ban olvashatók. Sajnos, nem így van. A sok apró, elszórt adat mellett a két kezün-
kön megszámlálhatjuk azokat az etnográfiai szempontú írásokat, amelyek például a
könyv témájának előtanulmányul szolgálhattak. Átfogó igénytel először és utóljára
Malonyay Dezső foglalkozott a székely népművészettel 1909-ben (*A magyar nép mű-
vészete II.*). Az építkezési szakirodalom főleg a székelykapu és a ház eredetét írta
táta. A bútortörténet legfeljebb csak érintette egy-egy írás. A szöttek és varrottasok
kérdéseit többnyire kisebb részleteket tárgyaló cikkek vizsgálták. Az öltözetről egy
községre kiterjedő teljességgel egyetlen leírás született. De ha a népi műveltség más
területeire tekintünk, akkor sem mondhatunk sokkal többet. A székelység számához
és kulturális súlyához mérten megközelítően sincs képviselve a magyar néprajzi
irodalomban. Mindez ösztönző hatással volt arra, hogy Kászont körültekintő mérle-
geléssel válassza terepmunkája színteréül a szerzői hármast: *dr. Kós Károly, Szent-*

imrei Judit és *dr. Nagy Jenő*. A választás szerencsésnek bizonyult. A Székelyföld talán legrégebbinek maradt vidékén a népművészetet szinte „érintetlenül”, abban az állapotban találták, amikor még nem vált öncélúvá, hanem a szépet és a célszerűt egyúttal valósította meg. Ilyen módon az őt kászoni falu rekonstrukciós modellként szolgálhat a Székelyföld korábbi népi kultúrájának megismeréséhez. Amikor több mint húsz esztendeje, 1952-ben a kötet anyagát összegyűjtötték, Kászonban még karnyújtásnyira volt, élénken élt az önellátó életmód emléke. A kultúra tárgyi világát túlnyomórészt helyben található anyagokból, fából, kőből, növényi rostból, gyapjúból, bőrből állította elő az az ember, aki használta is őket. A házasulandó legénynek úgy kellett bánni tudnia a fejszével, hogy kalákába összesereglett rokonai és ismerősei segítségével egykettőre kifaragja háza gerendázatát, falát, a kaput és a kerítést, majd a szekercéje alól kerüljön ki a szék, láda, asztal és a bölcső is. Olyan asszony pedig egyáltalán nem akadt, aki ne ismert volna a szövés-fonás minden mozdulatát és fogását. Önálló kisiparos még századunk derekán sem sok élt ezekben a falvakban. Ha nem is értett mindenki egyforma ügyességgel a tennivalókhöz, megkérte azt, aki a gazdálkodás szünetében jobb ács, asztalos, ruhaszabó vagy láb-belikészítő volt. Számosan dolgoztak — és dolgoznak ma is — ezermesterek, de nem valamilyen székely specialitásként, hanem másutt már elmúlt gyakorlatból visszamaradottan az elégtelen gazdasági viszonyoktól kényszerítve, hogy egyszerre legyenek közösségük kovácsai, lakatosai, bognárjai, kőművesei.

A földrajzi helyzetből eredő zártság, amit a nagyvárosok messzesége, a legközelebb is igen távol kanyargó vasút építésének nagy késése fokozott, mértéktartó és egyszerű kultúrát őrzött meg határozott vonásokkal, jó ízléssel és arányérzékkel. Kászont az 1950-es évekig nem érte el a népművészet iparszerű fölvirágzása, amely még minden esetben látványos lazulást és leromlást hozott, akár Kalocsán, akár Mezőkövesden, vagy legutóbb Kalotaszegen. Jól tapintható, hogy a megélhetési nehézségek kiváltotta városba járás ugrásszerű növekedése a századvégtől miként vitt új elemeket abba a kultúrába, amit a lassú fejlődés, a majdnem-stagnálás jellemzett évszázadokon át. A hatás többféleképpen alakult. A drága bútorok tömeges beszerzését a szegénység gátolta, viszont a gyapotfonál térhódítása a varrottasok gazdagodását hozta. Az új divatú ruhákat a fiatalok öltötték magukra, az öregek halálig hordták a régit. Mértékletesek maradtak a ruházkodás színei, az építkezés formája megőrizte monumentalitását.

Tradíciókban gazdag vidék tárul föl az olvasó előtt. Olyan, amelyet két évtizede is keveset lehetett látni. A fejlődés természetes menete a legtöbb helyen már annyira megbontotta a táj és az ember hagyományos kapcsolatát, hogy rekonstrukció nehezen lehetséges. Kászonban még jól kivehető a település- és telekrendben, az épületek formájában, a textíliák rendeltetésében, a ruházat szabásában a természeti környezethez, éghajlati és növényföldrajzi adottságokhoz való alkalmazkodás. De kivehetők olyan értékes társadalomtörténeti tanulságok is — jóllehet a létrehívó és éltető kor régen elmúlt — mint a nemzetiségi-családi település, a hajdani határorkatonáskodás emlékei, a faluközösség szokásai.

A három szerző közül Kós Károlynak fekszik legtöbb munkája a kötetben. Az ő műve a könyv felét kitevő bevezető, az építkezés- és lakásbelső-fejezetek. A szöftes és varrottas munkákról Szentimrei Judit, az öltözetéről Nagy Jenő írt. Törekvésük egységes: a lehető részletességgel és pontossággal föltárni a tárgyak és jelenségek szerepét és helyét, de úgy, hogy fejlődésben és mozgásban lássuk őket, ne állóképbe merevedve. Az önmagában leíró módszerből következik, hogy a 3-400 esztendővel előbbre utaló történeti adatok szórványos bevonása kevéssé gazdagítja az eredményeket. Széles körű levéltári és régészeti kutatások, összehasonlító néprajzi és művelődéstörténeti vizsgálatok híján a könyvben nincs igazán súlya a tüzelőberendezés kialakulásának és a lakóház alaprajzi fejlődése nagy vonalakban történt változásának. De az ilyen problémák semmit nem vonnak le a munka értékéből, mert a szájhagyományt és a megmaradt épületeket, tárgyakat gondosan elemző szerzők az utolsó száz esztendő változásait kitűnően megragadják mind a négy tárgyalási területen. Következésképpen föltárják a népi műveltség társadalmi-vagyoni tago-

lódás okozta differenciáltságát is. Módszerük legfőbb erénye a komplexitás. Nem egy-egy eszközhöz, ruhadarabhoz, épülethez tapadva ismertetik meg a kultúrát, hanem a népművészet megnyilvánulásait követve bemutatják a telket, a lakóházat, a lakberendezést, a nemenkénti viseletet stb. Közben nemcsak a pusztá leírásón fáradsz, hanem megismertetnek például a közösségi munka rendjével, a kenderföldolgozás nehézségeivel, a fonó vidámságával, a kelengye összeállításának gondjával. A hitelességet erősítendő teletűzdelik a szöveget a helybeliek megfigyeléseinek, olykor már szentenciájává rögzült tapasztalatainak idézésével. Minden fejezetet a szerzők szemléletes rajzai és színes ábrái illusztrálnak. Különösen szépek és beszédesek a Kós Károlyéi.

Mindent összevéve: jól lehet székelységet tanulni a kászoniakról szóló könyvből. A népművészet iránytűje nyomán megismerhetjük egy kis néprajzi csoport hagyományos műveltségének jelentős és értékes részét. Helyet kér tudásunkban, miközben arra figyelmeztet, hogy nemcsak csodálatos balladákat, tündérmeséket és dalokat, sőt nemcsak székykapukat, hanem sok más pompás népművészeti alkotást teremtett és teremt ma is a Székelyföld. (*Kriterion*, 1972.)

KÓSA LÁSZLÓ

Garai Gábor: Ablakban a nap

Különös kérdéssel kezdődik a kötetet bevezető verse: „*Miféle beszéd ez?*” Mintha a világgjáró költő nyelvünk elszigetelt voltáról szerzett tapasztalatait összegezné ez a kérdés. A felelet általömlik az egész versen, becézó metaforák formájában, mindegyikben *magyar* anyanyelvünket dédelgetve: „elárvult égi fészek”, „lomb-szötte gerle-szállás”. „Viszlek magammal, anyám sütötte kenyérlékét”, másutt meg „haza-vezérlő pásztor-csillagom”-nak mondja. A képek gyengédsége a lassan már két éve halott költőbarátot, Váci Mihályt idézi, és emléke felbukkan másutt is, például és biztatásul bántások ellen.

Az első ciklus, a *Más tömeg* az elégedetlenség verseinek ciklusa. „Ünnepnap legalább, / . . . ne a *nekem*, az *értem* / legyen a legfőbb, / hanem az *érte*, az *értük*” — fohászodik a költő. Az egész ciklus nagyon rossz hangulatot tükröz: „Rozoga pályán fut az ész, / féligazságok ingoványán” (*Kívül-belül*), és ez a rossz hangulat még a földi létezésen túlra is kivetül: „Nem tömény tűz, mely égre lobban — / sár és latyak van a pokolban” (*Sár és latyak*). A *Boldogtalanok* című vers megnevezi azt a korosztályt, amelynek szorongását, fájdmát és szégyenkezését a költő képviseli: „Ők azok — / akik mi vagyunk, / lent a mélyben, létünk válság-határán; / mi negyvenévesek . . .” „Ez itt a hitszegők nász-ünnepé” — fakad ki *Athéni Timon* nevében, és egy másik versében a gyávaságot bélyegzi meg, a lélek láthatatlan hullafoltját. *Ár ellen* — szól a Váci Mihálynak ajánlott vers címe, de megoldást ez a vers sem ad, a tenger végtelenjébe iramlik előle. A „más tömeg” sem itthon tűnik fel, hanem Hanoiban; az a tömeg, amely „emberi lánc”: „a jó érdek s a hit / fogja össze rozsdavert szemeit”. A költő itthoni testvérei pedig a *Koránkelők*: szerelmes vallomással tesz hitet mellettük. „*Velük* elmennék — *egy közös kulaccsal* — / akár a sivatagba is.”

Egy magányos ház ablakában, fenn a domboldalon hirtelen lángra lobban „vakító vörös-aranyban” a nap. Élet, bizalom, tavasz tör be ezzel a képpel a kötetbe és a vele azonos című ciklusba. Érdekes megfigyelni, hogyan fegyverkezik ez a derűsebb világ: „a füvek karcúsú pengét suhogatnak”, másutt pedig „Gyalog füvek . . . / gyöngö pengét fennek”, és villámló dáliákat szakít le az égből a föld. Csupa mozgalmasság, csupa élet minden, a természet színei és képei, a „növényi